

**transformant la formació de persones adultes,
canviant la societat, mudant nosaltres**

Quaderns d'Educació Contínua

**transformant la formació de persones adultes,
canviant la societat, mudant nosaltres**

Editor

pep aparicio guadas

Consell de direcció i coordinació

Tere Vila, Encarna Such Cardona, Juanma Sanchis Marqués, M. Nieves Roselló, María José Picher, Carlos Pallarés, Rosa Navarro, Pascual Múrcia Ortiz, Dolors Monferrer Ferrando, Rosa M. González Conca, Goio Fidel Sarmiento, Iolanda Corella Llopis, Francisca Borox López, Isabel Aparicio Guadas

Coordinació i gestió OJS

Iolanda Corella Llopis

Consell de redacció i assessorament

Antonia de Vita (UNIVR), Dolors Vinyoles (Escola de la Dona-Diputació de Barcelona), Inma Vilatersana, Jordi Vallespir (UIB), Antoni Tort (UVIC), Joan M. Senent (UV), Francesca Salvà (UIB), Manuel Rodríguez (UV), José Ignacio Rivas (UMA), Piergiorgio Reggio (UNICATT), Cruz Prado (ULASALLE), Anna Maria Piussi (UNIVR),

Agustí Pascual (UV), Isabel Redaño Francés (IPF), Sebas Parra (UdG), Josep Mª Navarro i Cantero (LFCOOP), Peter Mayo (UM), Vicent Mas (UA), Àngel Marzo (UB), Manel Martí Puig (UJI), Fernando Marhuenda (UV), Fernando López Palma (UB), Licinio C. Lima (UMINHO), Colin Lankhshear (JCU), Michele Knobel (MSU), Francesc Hernández Dobon (UV), Francisco Gutiérrez † (ULASALLE), Anna Gómez (UVIC), Paula Guimarães (UL), Rosa M. Falgás (ACEFIR), Pep Lluís Grau, Gloria Díaz (UB), Joan Colomer (UdG), José Clovis Azevedo (Centro Universitário Metodista IPA), Rafa Castelló (UV), Isabel Carrillo (UVIC), Marián Aleson Carbonell (UA), Xavier Besalú (UdG), Antonio Benedito (UV), José Beltrán Llavador (UV), Clara Arbiol González (UV), Vicent Aparicio (UV), Marina Aparicio Barberán (IPF), Consol Aguilar (UJI), David Abril (UIB), Loris Viviani (IPF), Mercè Morey (UIB), Diego Morollón (IPF), José R. Belda Medina (UA).

Correcció i traducció

Joaquín Martínez Ortiz

Disseny i maquetació

gap

Quaderns d'Educació Contínua. Nova etapa

Redacció, secretaria i administració:

C/. Sant Agustí, 7 • 46800 Xàtiva
tarefa.pv@gmail.com

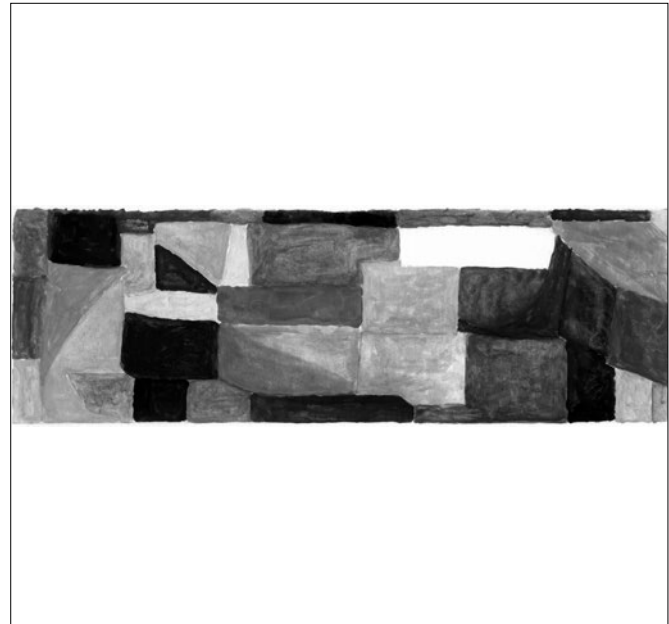
ISSN: 1575-9016

ISSN: 2605-1796 (digital)

Dipòsit legal: V-5125-2000

Revista indexada en GeoDatos: Indexador de Geografia e Ciências Sociais
<http://www.dge.uem.br>

(Quaderns d'Educació Contínua
no es fa responsable de les opinions
dels col·laboradors de la revista.)

Títol: Mural

Autora: Vicent Penalba

Tècnica: aquarel·les

Dimensions: 27,5cm x 9cm

Any: 2018

IPF: Institut Paulo Freire • UV: Universitat de València • UdG: Universitat de Girona • UVIC: Universitat de Vic • UJI: Universitat Jaume I de Castelló • UA: Universitat d'Alacant • ACEFIR: Associació Catalana per l'Educació, la Formació i la Recerca/Associació Europea d'Educació d'Adults • UB: Universitat de Barcelona • FDC: Desenvolupament Comunitari • UIB: Universitat de les Illes Balears • UM: Universitat de Malta • UMINHO: Universitat del Minyo • UNIVR: Universitat de Verona • ULASALLE: Universidad de La Salle • UNICATT: Universitat Catòlica de Milà • UMA: Universitat de Màlaga • UL: Universitat de Lisboa • JCU: James Cook University • MSU: Montclair State University • LFCOOP: La Fàbrica Cooperativa

carpeta

La vida en el centre: escriure en temps d'estranyesa

Clara Arbiol • 5

L'aprenentatge al llarg de la vida

Paula Guimarães • 14

Educació, comunitat i territori: escola popular d'educació contínua

Isa Redaño i Alba Marzo • 27

La relació pedagògica entesa com una relació social: bases per un programa didàctic

Almudena A. Navas • 37

contínua

De l'educació popular a les democràcies participatives

Tomás R. Villasante • 49

persones, territoris i experiències

L'Aula de Ciutadania de l'Escola d'Adults de Lliria, un exemple de tot açò...

Nicolás A. Marco Pérez • 69

Escola popular d'educació contínua al Barri Besòs-Maresme, Barcelona

Martinet Solidari • 75

Projecte singular "Aula rural oberta"

Leonor Marco • 82

Repartir i compartir. Aprenentatge col·laboratiu en un cercle d'alfabetització

Alicia Àvila • 85

La transformació educativa serà feminista, o no serà. Per un programa d'educació pública radicalment feminista

Intervenció de l'Assemblea Grogga de Gràcia a la III Jornada per l'Educació Pública a Gràcia • 93

Educació popular, ciutadania i emancipació: un moviment perenne

Anna Gómez i Mundó • 104

investigació

Elements epistemològics per a una formació humana alliberadora

Jose Clovis de Azevedo • 111

arxiu dialògica

Dona i formació: la difícil consolidació de les escoles d'adultes a Espanya (1906-1915)

Pere Fullana Puigserver • 119

llibres

Biograficitat. Aspectes d'una nova teoria de l'aprenentatge social.

Peter Alheit. Biblioteca Paulo Freire 36

Dolors Monferrer Ferrando • 131

fotografia

«Aprenent amb persones adultes...» • 133

Com participar

Quaderns d'Educació Contínua?

Les pàgines de la nostra revista estan obertes a tot tipus de col·laboracions relacionades amb l'Educació i la Formació de les Persones Adultes. El nostre interès és oferir la publicació a tots aquells que desitgen col·laborar en ella exposant els seus coneixements, les seues reflexions i experiències analitzades. Així com també a les persones i institucions que desitgen difondre a través dels Quaderns d'Educació Contínua les seues iniciatives i activitats dins d'aquest àmbit.

Les col·laboracions han de requerir les següents condicions bàsiques:

- L'extensió dels treballs serà de 10 pàgines en format DIN A-4, a doble espai, amb un títol que sintetitze el seu contingut. És convenient d'intercalar apartats que divideixquen i ordenen les diferents parts de l'exposició.
- S'enviarà dues còpies del treball acompanyades d'una versió d'aquest en suport informàtic, preferentment en Winword. S'aconsella, si el tema ho permet, incloure gràfics, quadres sinòptics, etc., que il·lustren i completen el contingut del text.
- Com és natural la revista podrà realitzar una «correcció d'estil» sobre el text original, que en cap dels casos alterarà els conceptes ni l'enfocament adoptats per l'autor.
- Notícies i dades per a ser incloses en les pàgines informatives de la revista, sobre congressos, jornades, convenis, acords, programes, plans, iniciatives, projectes; cursos, conferències, debats, premis i concursos; publicacions de llibres, revistes, manuals, etc.
- Ha d'incloure sempre la font responsable i les notes de referència on el lector pugui requerir major informació.

La vida en el centre: escriure en temps d'estranyesa

Clara Arbiol, Universitat de València

El lector no se desconecta del mundo, sino que lo habita de otro modo, experimentando con los sentidos, poniendo en relación lo que lee y lo que ha leído, lo que lee y lo que ha vivido. Altísima intensidad de una inmovilización tan solo aparente, el cuerpo del lector corta en seco la fuga hacia adelante del sujeto de rendimiento neoliberal y hace una experiencia plena del presente.

Amador Fernández Savater¹

Reprenc, després d'una aturada llarga, les notes i esborranys que tenia per a aquest text que preparava. En aquell pretenia repensar la relació educativa a la llum de les aportacions de l'economia feminista, de la perspectiva de les cures i de la crítica al neoliberalisme patriarcal. Tal com assenyala Amaia Pérez Orozco en el seu text “*Subversión feminista de la economía*”, hi ha una relació entre capitalisme i patriarcat que no podem perdre de vista a l'hora de pensar una societat feminista i de l'alteritat, tal com apuntava la demanda que rebia per a escriure aquest text. Aquestes qüestions les estic pensant últimament, en

¹ Tener superpoderes: la lectura como experiencia de emancipación. https://www.eldiario.es/interferencias/lectura_6_941815820.html

² Habitar la excepció.
Pensamientos sin
cuarentena. [https://
www.filosofiapirata.
net/habitar-la-
excepcion-pensamientos-
sin-cuarentena-
i/?fbclid=IwARohK2gHqi1
kUL98-N1U3TFUnFjeHAR
WfKAmpeVdNW2cNuQ2y
8Jb1cofEUo](https://www.filosofiapirata.net/habitar-la-excepcion-pensamientos-sin-cuarentena-i/?fbclid=IwARohK2gHqi1kUL98-N1U3TFUnFjeHARWfKAmpeVdNW2cNuQ2y8Jb1cofEUo)

quina mesura assumir la consigna de l'economia feminista que ens convoca a posar la vida en el centre, produeix, en la pràctica educativa certs moviments, desplaçaments simbòlics que resignifiquen la relació educativa com una pràctica acurada d'acompanyament. En quina mesura, a més, aquesta pràctica pot esdevenir una pràctica transformadora.

I de sobte el temps d'escriptura i pensament s'interromp, i la vida s'imposa, en dos moments, com dos actes, dues experiències que estan relacionades, que són continuïtat, en el temps i en el significat. El primer moment d'interrupció és en forma de malaltia sobtada i hospitalització d'un familiar molt proper, dels que en la documentació dels permisos de treball diuen "de primer línia". Una mirada a les possibilitats de parar, de demanar un permís laboral per atendre a les situacions que la vida et posa és interessant per veure quantes situacions queden fora, no caben entre les possibilitats que tenim les treballadores de demanar un temps, però aquest no és el fil del text. Aquesta, seria una altra història. Un esdeveniment familiar, torne, que ens col·loca davant de la fragilitat de la vida, del contingent de l'organització, que trastoca la quotidianitat i les possibilitats. És cert que és quelcom molt habitual i que ha passat i passa a moltes famílies, però crec, i així ho he viscut, que té la potència de l'esdeveniment perquè remou els fonaments de les relacions, les aliances, les invariants, la normalitat. Hi ha, en aquest procés una dosi d'incertesa que et dona realitat: la sort de comptar amb una sanitat pública que ha pogut donar resposta ràpidament i acurada. La sort que es produïra quan encara no hi havia una situació de saturació dels centres sanitaris. I d'altres sorts tant conjunturals que et fan veure la fragilitat de totes les situacions vitals. La incertesa. La realitat.

En aquell moment començàvem a parlar de la crisi sanitària però era una crisi que tenia lloc en *el fora*, fora del nostre món, fora del nostre entorn. Era quelcom que afectava a *altres*.

Habitar la situació, no dejarse simplemente gestionar. ¿Qué significa? Poblar la situació de nuestras preguntas, nuestros pensamientos, nuestras necesidades, nuestros deseos, nuestros saberes, nuestras redes de afecto...

Habitar, estar presentes, no ser sólo espectadores o consumidores o víctimas de las decisiones de otros, sino sentir, pensar y crear a partir de lo que pasa, darle valor, compartirlo, hacer con ello mundo y vida.

Amador Fernández Savater²

Així, quelcom que ens era estrany es troba a prop, comença el segon moment. I es revela com una situació estranya perquè, almenys en les persones de les generacions amb les que visc, mai, mai, ens havíem trobat, en el nostre entorn, amb una si-

tuació semblant. La situació ens depassa, apareix l'angoixa, es decreta l'estat d'alarma i apareixen els intents, en diferents espais de gestionar la crisi, una crisi que, ara sí, travessa els nostres cossos, les nostres institucions, els nostres hospitals, les escoles, les cases, els carrers. Tal com assenyala Amador Fernández Savater, es pot intentar gestionar, un fer-se càrrec que descontextualitza, aïlla i normalitza. Gestionar, diu, es fa per tornar a la normalitat, sense un fer-se càrrec encarnat del que (ens) passa: s'administra la por, els recursos, s'administra el temps i l'economia. Hi ha un objectiu a l'horitzó: la supervivència. I un preu: l'obediència, la desigualtat en els efectes, la normalització també de determinades formes d'administrar:

*La "gestión" es un bucle: oculta y tapa las preguntas radicales sobre las causas y las condiciones de los desastres y así las reproduce, preparando de tal modo nuevos episodios desastrosos.*³

En aquest intent de gestionar la crisi, he sentit que se m'abocava a un simulacre de normalitat obligat, que calia fer com si no passés res, intentar torna a la normalitat, mantenir-nos ocupades en altra cosa. Fer com si no passara res, i tanmateix, quelcom, inesperat, desconegut, desconcertant, angoixant, ens passa. I no podem actuar amb normalitat en una situació de clara anormalitat, quan res és com era, quan les decisions que prenem tenen efectes que segurament crearan condicions diferents. No podem fer com si res no passara.

Em propose, en aquest text, compartir l'exercici d'intentar habitar aquest estat d'excepció, recupere les intencions que orientaven aquest text però atenent a una necessitat de pensar en el que (em) passa, ho faig des d'una nova mirada, una mirada situada, una posició de pregunta, que es fa càrrec de la incertesa, del provar d'obrir interrogants per a explorar-los. Aquest text tindrà el to de la reflexió primera, dels intents, de l'albirar fils i intentar resseguir-los. És important que assenyale que el que compartisc aquí és provisional i situat, en un moment molt concret de la nostra història, travessat també per altres històries que ens van interferint. En el text mostre com he anat pensant, molt amb la lectura de textos més aviat curts que es van escrivint també a ran de vivència. El que compartisc en aquest text és fruit de la meua experiència d'una situació excepcional. Reprenc, deia, les intencions amb les que primer dibuixava aquest text perquè crec que hi ha quelcom que es fa palès en tot aquest procés, crec que es veu amb molta cruïra el conflicte que les economistes feministes han nomenat: el conflicte capital-vida.

Tenemos un problema civilizatorio: el haber construido la organización material de las sociedades en contra de la naturaleza de la que formamos parte y en contra de los vínculos y las relaciones que sostienen la vida.

Yayo Herrero⁴

³ Ídem.

⁴ En guerra con la vida: <https://ctxt.es/es/20200302/Politica/31220/coronavirus-decrecimiento-crisis-ecologica-agroecologia-yayo-herrero.htm>

⁵ Causalidad de la pandemia. Calidad de la catástrofe. https://www.eldiario.es/interferencias/Causalidad-pandemia-cualidad-catastrofe_6_1010758925.html

El llenguatge que s'utilitza als mitjans, des de les diferents administracions, és un llenguatge que ha adoptat el simbolisme de la guerra. Però, potser no és la guerra el que cal posar al centre en aquesta crisi, sinó la vida. Poder pensar amb el que ens està passant, quina és la vida que val ser viscuda, quines formes vitals ens sostenen a nosaltres i a la xarxa de dependències que ens fan viure i quines, per contra, ens aboquen a la destrucció: Perquè no és que estiguem en guerra contra el virus, és que el capitalisme ens ha posat en guerra amb la vida:

En el imaginario colectivo comienza a calar una racionalidad de orden bélico: estamos en guerra contra un coronavirus. Tal vez sea más acertado pensar que es una formación social catastrófica la que está en guerra contra nosotros desde hace ya demasiado tiempo.

Angel Luis Lara⁵

I contra la guerra; la vida, contra la guerra; la cura. En aquesta situació són precisament els sectors que es dediquen al sosteniment de la vida qui està cuidant: els treballs de neteja, de provisió d'aliments, de cura i acompanyament, han esdevingut imprescindibles. Ara mateix, mentre escric, no sé si som imprescindibles conjunturalment, sé que l'educació és una pràctica que atén a la vida, que s'encarrega de sostenir, de promoure una vida en comú. Habitar, doncs, aquesta excepció com una possibilitat de pensar des de les nostres pràctiques educatives, des de les nostres pràctiques vitals què fa possible la transformació. Què fa possible la vida. El que volia pensar era com a partir de les aportacions dels feminismes, podem pensar la pràctica educativa com una pràctica de transformació, una pràctica que subverteix les dinàmiques del capital com a dinàmiques que ataquen a la vida. L'educativa com una pràctica travessada per tensions, que desplaça constantment el centre entre diferents demandes. Una pràctica que genera moviments, que posa en qüestió les històries dominants, les subjectivitats esperades per albirar noves articulacions. El que aquesta experiència d'excepció m'ha permès pensar és en termes de curtcircuit, així partisc de pensar tres qüestions que em semblen cabdals en la pràctica educativa: (i) el temps i la seua experiència; (ii) el cos i la possibilitat de l'encarnació i (iii) la relació com a articulació de possibles; l'experiència del confinament, les tensions que se'n generen, les formes de gestionar i la possibilitat d'habitar aquestes tres qüestions és el que vull posar en joc en el text.

1. Primer curtcircuit: el temps. Aprendre a habitar un temps detingut.

De la misma manera que el capitalismo no tiene más remedio que reproducirse continuamente, así también su cultura es una cultura de la anticipación, de una anticipación interminable. "Lo que va a venir", "lo que se va a ganar", vacía a "lo que es".

John Berger y Selçuk Demirel (2019:44)

A la ràdio —jo no tinc televisió— observe com en els anuncis publicitaris de diferents tipus (empreses energètiques, companyies de segurs, tecnologia...) sempre apareix la idea de l'espera. Estem en un temps d'espera; esperem poder eixir, esperem poder tornar a veure les persones que estimem sense que mèdie una pantalla, esperem tornar als carrers, a les places, als parcs i als jardins sense un temps marcat, esperem tornar a la feina —si encara la conservem— quan açò acabe. El temps com a mesura. L'espera com a contenció. Espera també com a desig; cada correu que escrivim, cada comunicació comença amb “espere que estiguen be”. Semblaria doncs que aquest temps és un temps d'espera, i tanmateix, ens afanyem a buscar propostes per emplenar-lo. Aquesta necessitat d'emplenar el buit es veu molt clarament en relació a la infància; durant la primera setmana de confinament arribaven quantitats d'idees per a fer manualitats, espectacles per a veure, activitats diverses per a realitzar a casa. El que es pot desprendre d'aquest oferiment —que es fa amb les millors intencions— és la dificultat que tenim per sostenir els buits, els temps no saturats. Per habitar els impassos, com encertadament relatava Remei Arnaus (2017).

El mandat de normalitat té efectes en la vivència del temps. En temps de neoliberalisme el temps que val és el temps productiu, el temps que podem mesurar en resultats visibles. El temps del neoliberalisme és un temps sense fronteres, el temps del *always on* (Rosalind Gill, 2015). Un temps que no coneix, precisament, dels temps perquè es difuminen els límits entre el temps de treball, el temps de descans, el temps de cura... el temps del neoliberalisme es construeix sobre una paradoxa: la de viure com si el temps fóra etern i, tanmateix, trobar sempre a faltar el temps. Una experiència precària del temps marcada per l'activitat constant: estem sempre en moviment i, tanmateix, no arribem mai. El temps neoliberal és un temps construït sobre la il·lusió de la no finitud, un temps immediat, sense memòria ni projecció. En l'excepció, de sobte, el temps se'ns fa disponible a aquelles que no tenim una ocupació essencial fora de les cases —de les que fan possible el sosteniment de la vida—, un temps que permet aturar-se perquè més enllà dels cossos, no hi ha immediatesa ni urgència. Sóc conscient, que aquest temps de no urgència és una situació particular i que hi haurà experiències del temps que estaran marcades per la malaltia, la precarietat material, la por, la mort en solitud. Quan no són aquestes les vivències que marquen el nostre confinament, ens trobem un temps d'aturada, un temps en que poder obrir la possibilitat de pensar⁶. Necessitem de temps per tal de compassar el vivim.

En el cas de la formació, ens trobem que, de sobre, el mandat de normalitat ens reclama que passem a pensar la docència en un format virtual. I necessitem temps també per açò, per poder ajustar el que treballem a les aules a un format que es presenta com a necessari i que no per això vol dir que siga virtuós. I no deixe de pensar, que precisament ara que tenim temps no podem habitar-lo. El que ens falta, habitualment, a les aules és el temps. Un temps que no vol dir més hores de dedicació ni de presencialitat, sinó la possibilitat de viure un temps més reposat, un temps que ens permeta aturar-nos, fer experièn-

⁶ Amador Fernández Savater “Pensar, para poder respirar” https://www.eldiario.es/interferencias/Pensar-poder-respirar_6_971212879.html

- ⁷ Aquest era el títol de la comunicació que vaig presentar al VI congrés d'economia feminista en que provava de pensar l'experiència del temps en els cossos de les dones en temps de neoliberalisme. <https://femeconomiafeminista.com/congres2019/comunicaciones/>
- ⁸ En guerra con la vida. <https://cxtx.es/es/20200302/Politica/31220/coronavirus-decrecimiento-crisis-ecologica-agroecologia-yayo-herrero.htm>

cia del món. Deia Hannah Arendt (2016) que el temps de l'educació és un temps de preparació per al món, un temps d'espera. Masschelein i Simons (2014) parlen del temps de l'escola com un temps entre, un temps d'interrupció, un temps de deteniment en que despertar l'interès pel món, un temps d'atenció, un temps d'espera. Un temps per habitar. En el context en que treballem, a la universitat, se'ns han proposat diferents eines i recursos tecnològics per tal de seguir amb les classes, i hi ha una demanda de l'ús de la tecnologia per suplir l'absència, el buit que produeix la suspensió de la presencialitat. M'incomoda aquesta demanda, crec que no tota la docència es pot encabir en un format tecnològic i per tant, necessitem provar altres vies per tal de que la nostra proposta pedagògica i epistemològica no esdevinga una altra cosa. Alhora, aquesta demanda, passa per alt les situacions concretes, quantes de les que convoquem tenen les possibilitats (materials, de connexió, de temps, d'espai...) per poder seguir aquestes propostes virtuals? Un cop més sembla que els efectes de les decisions que prenem són desiguals. Tinc la sensació, també que el que no és possible de fer cabre en un format tecnològic no existeix. En la proposta que faig a l'aula, la lectura i l'escriptura tenen un pes fonamental, crec que aquestes dues pràctiques són centrals en l'educació i més encara en la formació pedagògica. El problema que habitualment em trobe és, justament, la manca de temps per tal d'acompanyar la lectura i l'escriptura, per tal que la lectura i l'escriptura tinguin la possibilitat de fer alguna cosa en nosaltres, passar d'una lectura informativa a una lectura formativa, i d'una escriptura com a repetició a una escriptura que relata i que conforma. Ara que tenim temps, sembla que aquestes pràctiques, que no caben en un format online, siguin expulsades de les nostres aules. I és que la immediatesa, de nou, guanya el terreny al temps de recorregut.

I com que estem esperant, em pregunte què passara quan deixem d'esperar, quan tornem, quina possibilitat de temps podrem obrir. Perquè si bé ara que podem experimentar un temps detingut, un temps d'aturada, correm el perill de voler, després, recuperar el *temps perdut* i acurtar els terminis, accelerar processos, saturar encara més. Em pregunte si podem obrir una escletxa, entendre que el temps no es pot recuperar, que només es pot habitar. Entendre que caldrà flexibilitzar, que caldrà buscar altres horitzons perquè no tothom està en les mateixes condicions de *seguir el ritme*. Entendre que pot ser cal buscar una altra forma de marcar el temps. Que el temps no ha de ser productiu, sinó fructífer, com el de la terra. Em pregunte si és possible desplaçar el que tapa l'important. Un curs no és important. Una assignatura tampoc. Restaurar, cuidar, compensar, sostenir, viure, això és important.

2. Segon curtcircuit: el cos. El neoliberalisme i la il·lusió dels cossos infinits⁷

Pero sobre todo, necesitamos comprendernos como personas vulnerables, necesitadas de otras, desarrollar y reaprender la capacidad de hacer cosas en común.

Yayo Herrero⁸

En la societat del rendiment (Han, 2018), l'activitat és el signe, un seguit de projectes, motivacions, iniciatives que sempre ens deixen insatisfetes perquè sempre hi ha coses a fer i sempre es podrien fer millor. En la societat del rendiment el que mitja no és la disciplina sinó l'elecció personal, hem d'esdevenir gestores de nosaltres mateixes: apel·lacions a l'optimització de si, aprofitar les oportunitats, maximitzar esforços, rentabilitzar les relacions. El temps neoliberal, com deia, és un temps construït sobre la il·lusió de la no finitud; en negació de la interdependència dels cossos i la terra, un temps immediat, sense memòria ni projecció. Però ni els cossos ni la terra es poden estirar eternament.

La crisi sanitària ha desmuntat aquesta quimera i ha fet palès la fragilitat, el perill de contagi ens afecta a totes. És cert que també en aquesta fragilitat hi ha desigualtat; així hi ha cossos més exposats que altres, cossos que estan permanentment en perill, cossos que no tenen la suficient protecció i cossos que tindran accés a més recursos de cura que altres. Però la incontrollabilitat del contagi ha posat de manifest que la vida humana és vulnerable. I que per tant, una vida que valga la pena ser viscuda és una vida que se fa càrrec d'aquesta vulnerabilitat. Una vida que es pensa i es cuida tenint present que la vulnerabilitat és constitutiva de la vida humana, tal com deia Judith Butler (2014). Junt amb la vulnerabilitat que ens ha mostrat la crisi sanitària, trobe que quelcom de la presència s'ha posat en joc en aquest procés, trobem a faltar la corporalitat, la necessitat de poder parlar, trobar-nos, abraçar-nos. De moment, les que podem, suplim aquesta absència amb els mitjans que ens permeten parlar, amb sort veure'ns però sempre sense contacte. I és el contacte el que trobem a faltar. Un contacte que passa per la corporalitat, per estar de cos present. Per ocupar des d'un cos, l'espai públic, el carrer, l'aula. Tenim un cos que es fa present quan portem un temps llarg de confinament: cos contingut, cos que de sobte reclama atenció, cura, presència. I de nou, amb aquesta situació cristal·litzen les desiguals condicions, perquè hi ha cossos que poden ocupar temporalment i amb una intenció, el carrer; i altres, tanmateix, que no podem tot i que estiguen en un moment vital en que són, justament cos. D'altres cossos malalts, amb dificultats per a moure's, que trobaran encara més dificultats. Hi ha cossos que passen en solitud aquest temps i també cossos que s'erigeixen en vigilants dels altres.

Reconèixer la interdependència és curtcircuitar les dinàmiques de la raó neoliberal, reconèixer-nos en relació de dependència amb les altres i amb la terra qüestiona la il·lusió de la infinitud que alimenta el capitalisme. Me pregunte què podem aprendre d'aquesta situació, com podem albirar altres formes de vida que trenquen el *problema civilitzatori* que ens ha portat a aquesta situació i que serà origen de noves crisis sanitàries, demogràfiques, climàtiques. Me pregunte si el reconeixement que ara se'n fa dels sectors que estan sostenint-nos en aquesta situació derivarà en altres polítiques del reconeixement orientades a posar al centre, precisament, el que sosté la

⁹ Manifest: <http://www.frenemoslacurvasocial.es/>

vida i no el que alimenta el capital. La pràctica educativa és una pràctica de mediació que necessita del reconeixement de la interdependència, perquè necessitem d'altres i d'allò altre per a la nostra supervivència, material i també simbòlica com molt bé explica Philippe Meirieu utilitzant el relat de Frankenstein (1998). Necessitem d'altres per aparèixer en el món, tal com deia Hannah Arendt (2005), altres entre els quals devenir subjectes d'acció, i també necessitem d'altres amb qui aparèixer en el món, una relació d'ascendència que només es pot exercir políticament des de l'assumpció de la responsabilitat d'oferir el món a aquelles i aquells que arriben. I aquesta és una relació de cura: dels altres i del món. La pràctica educativa és una pràctica que necessita de la presència, de nosaltres i dels altres. I perquè hi haja presència, perquè algú estiga present necessita que mèdie la relació de reconeixement. L'altre se m'apareix com un cos, amb els seus límits i les seues fragilitats, amb les històries que el travessen i componen. L'altre és un altre amb una experiència del món que necessita fer present per poder compondre altres noves. Altres potser menys opressives, més justes, més lliures com diria Dewey.

3. Tercer curtcircuit: la relació, articulacions per a una experiència altra.

Este virus lo paramos unidos y unidas, nos dice el eslogan del Gobierno. Y les recordamos que de esta crisis sólo saldremos si lo hacemos en común.⁹

Un altra de les constants d'aquesta situació són les apel·lacions constants a la unió. I crec que és encertat el matís que fa el manifest que apareixia a l'inici de la crisi sanitària, pensar articulacions comuns per tal de posar la vida al centre. Ho diuen diferents veus, si no és reconeix aquesta com una situació de vida en que el que cal posar al centre és la cura, la lògica de la guerra ho ocuparà tot. Entendre que la cura atén a les diferents situacions és important, perquè darrera de les imatges de cura sanitària hi ha d'altres necessàries i d'altres que caldrà pensar i activar un cop la situació d'alarma mostre els efectes que està tenint en la ocupació; hi ha un esclat d'empreses que fan reestructuracions en les treballadores i treballadors, hi ha rescissions i aturades temporals i també hi ha incertesa, res garanteix que quan açò acabe tot torne a ser com abans; caldrà activar mesures relatives a polítiques socials: durant i després de la crisi perquè les situacions de precarietat s'agreuaran encara més; caldrà activar mesures de cura en termes educatius perquè quan tornem a les aules caldrà fer-ho amb la disposició d'atendre les pèrdues, les ferides, les angoixes, les pors que aquesta situació comporta i caldrà fer-ho posant al centre la vida; no el programa, no el currículum prescrit. Trobe que hi ha un perill en la gestió de la crisi en els contextos educatius: la no presencialitat i l'establiment de tasques de forma virtual ha deixat un conjunt de pràctiques fora del terreny de la formació, pràctiques com la con-

versa que necessiten de la relació, de l'escolta i la paraula viva per poder ser. Alhora s'incrementen les tasques vinculades a l'ús de manuals, tasques que permeten una qualificació a través dels mitjans tecnològics i tasques que necessiten d'instruccions precises. Me preocupa la relació amb el saber que estem construint en aquesta gestió, aparentment temporal, de la crisi en el terreny de la formació. Me pregunte amb quina idea del comú reprendrem les classes, el treball a les aules, amb quina disposició a la trobada, a la composició en relació.

Me pregunte, també, amb quina orientació reprendrem les relacions, si el signe de les relacions en la lògica neoliberal és la instrumentalització de l'altre, en aquesta situació la relació d'ajuda sense retribució es mostra com una relació possible. Si en la lògica neoliberal de la competitivitat, la sospita és el signe; en aquesta situació, tot i les relacions de vigilància, és la solidaritat la que es mostra com a via de sosteniment de la vida. Me pregunte si aprendrem alguna cosa del que significa construir el comú, si potser entenem que és des d'aquesta possibilitat d'articulació on tot és possible perquè res està definit, que resideix la possibilitat de la transformació. És interessant, en aquest sentit, aprendre de les accions locals¹⁰ que en diferents contextos estan sostenint relacions, als barris, a les escales, als pobles, als centres. Junt amb la cristallització de la desigualtat, apareix la resposta de xarxes, d'articulacions temporals que proven de cuidar a les altres, d'assumir la responsabilitat que tenim envers les altres amb qui vivim¹¹.

Cuidem-nos.

Referències bibliogràfiques

- ARENDETT, Hannah (2005): *La condición humana*. Barcelona. Paidós.
- ARENDETT, Hannah (2016): *Entre el pasado y el futuro. Ocho ejercicios sobre la reflexión política*. Barcelona: Ediciones Península.
- ARNAUS I MORRAL, Remei (2017): 'Vivir el tiempo' a: Contreras Domingo, José (coord) *Enseñar tejiendo relaciones. Una aproximación narrativa a los docentes y a sus clases de Educación Infantil y Primaria*. Madrid: Morata. Pàgines 81-89.
- BUTLER, Judith (2014): Vida precaria, vulnerabilidad y ética de cohabitación. a Saez Tejafuerce, Begonya (ed) *Cuerpo, memoria y representación. Adriana Cavarero y Judith Butler en diálogo*. Barcelona: Icària. pàgines 47-79.
- GILL, Rosalind (2015): Rompiendo el silencio. Las heridas ocultas de la universidad neoliberal. Arxius de ciències socials. Núm 32, 45-58.
- HAN, Byung-Chul (2018): *La sociedad del cansancio* Barcelona: Herder
- MEIRIEU, Philippe (1998): *Frankenstein educador*. Barcelona: Laertes
- SIMONS, Marten i MASSCHELEIN, Jan (2014) *Defensa de la escuela. Una cuestión pública*. Buenos Aires: Miño y Dávila.

¹⁰ Per ajudar a pensar en aquestes possibilitats és interessant el text de Lluís Benlloch "Hacer barrio para enfrentar la crisis del coronavirus" <https://www.elsaltodiario.com/coronavirus/hacer-barrio-enfrentar-crisis-covid-movimientos-vecinales-apoyo-mutuo>

¹¹ A molts barris de València i sobretot, de la mà de les assemblees feministes, s'han portat a terme accions de cura per teixir xarxes de suport a les veïnes i veïns.

Revista semestral
estiu 2020 · Núm. 43
12 €

TAREPA - PV

Taller per a l'Acció Renovadora
de l'Educació Permanent d'Adults

L'ULLAL Edicions

Q

AJUNTAMENT DE
LA POBLA DE FARNALS